

UNUTMANIN KİTABI

Rüyalarımızı neden hemen unuturuz,
anılarımız neden sürekli değişir?

Douwe Draaisma Hollanda'daki Groningen Üniversitesi'nin Psikoloji Tarihi ve Teorisi bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Groningen'de aldığı psikoloji ve felsefe eğitiminin ardından, doktora araştırmasını Utrecht Üniversitesi'nde sürdürdü. Bellek dilinin metaforik doğası üzerine hazırladığı doktora tezi, *Metaphors of Memory: A History of Ideas about the Mind* adıyla İngilizceye çevrildi (*Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*, Metis, 2007). 1993'te Groningen Üniversitesi'ne dönüşüyle birlikte çalışmaları otobiyografik belleğe yoğunlaşmıştır. Hollanda Psikoloji Derneği'nin 2002 yılında Medya Ödülü verdiği yazarın *Why Life Speeds Up as You Get Older: How Memory Shapes Our Past* (Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer: Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?, Metis, 2008) adlı kitabı bilimsel eserlere verilen Aventis Ödülü'ne aday olmuş, Hollandaca yayımlanan özgün eser Draaisma'ya sayısız ödül kazandırmıştır.

Dilman Muradoğlu 1958 yılında Hopa'da doğdu. Sankt Georg Avusturya Kız Lisesi'ni bitirdi. Viyana Üniversitesi'nde iletişim bilimleri, felsefe ve sosyoloji eğitimi aldı. Avusturya ve Türkiye'de özel sektörde ve çeşitli kurumlarda çevirmen ve Almanca öğretmenleri olarak çalıştı. Halen Goethe Enstitüsü'nde ve Kadir Has Üniversitesi'nde Almanca öğretmenliği ve serbest çevirmenlik yapıyor.

*Douwe Draaisma'nın
YKY'deki kitapları*

Aklın Çıkılmazları (2012)

*Unutmanın Kitabı - Rüyalarımızı neden hemen unuturuz,
anılarımız neden sürekli değişir? (2015)*

DOUWE DRAAISMA

Unutmanın Kitabı

*Rüyalarımızı neden hemen unuturuz,
anılarımız neden sürekli değişir?*

Almancadan çeviren
Dilman Muradoğlu

YAPI KREDİ YAYINLARI

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

The publishers gratefully acknowledge
the support of Dutch Foundation for Literature.
Bu kitabın yayımlanmasına verdiği destek için
Dutch Foundation for Literature'a teşekkür ederiz.

Yapı Kredi Yayınları - 4470
Cogito - 213

**Unutmanın Kitabı - Rüyalarımızı neden hemen unuturuz,
anılarımız neden sürekli değişir? / Douwe Draaisma**
Özgün adı: **Vergeetboek**
Almancadan çeviren: **Dilman Muradoğlu**

Kitap editörü: **Şeyda Öztürk**
Düzeltili: **Cennet Türker**

Kitap tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Akgül Yıldız**

Baskı: Mas Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

Çeviriye temel alınan baskı: Das Buch des Vergessens - Warum unsere Träume so schnell
verloren gehen und sich unsere Erinnerungen ständig verändern, Galiani Berlin, 2012
1. baskı: İstanbul, Ağustos 2015
ISBN 978-975-08-3375-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2012
Sertifika No: 12334
© Douwe Draaisma/Historische Uitgeverij, 2010

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

*Anılarda yaşayan Yvette
ve aramıza yeni katılan Dana için*

İÇİNDEKİLER

Unutmak Üzerine- Giriş • 9
Unutmanın Pençesinde: İlk Anı • 19
Rüyalarımızı Neden Unuturuz? • 43
Henry M.'nin Anısına • 71
Yüzleri Unutan Adam • 91
Yumuşak Bir İnişi Takiben Dik Bir Uçurum • 102
Meslektaşımızın Harika Bir Fikri Var: Sizin Fikriniz • 114
Bastırma Üzerine • 144
Mutlak Bellek Miti • 181
Esterházy Ailesinin Belleği • 203
Unutmayan Ayna • 218
Unutma Sanatı • 243
İkinci Ölüm • 252
Tatsız Sorular • 274
Teşekkür • 277
Dizin • 279

Unutmak Üzerine - Giriş

Belleğinizin genişçe bir odaya benzediğini varsayalım. Yüksek pencerelerden ışık alan temiz ve düzenli bir oda. Anılarınız duvardaki uzun raflarda sıralanmış, kaydedilmiş, listelenmiş, titizlikle muhafaza ediliyor. Sakince yaklaşın ve raftan bir kitap, bir klasör alın. Klasörün bağlarını açıp sayfaları karıştırıyorsunuz ve kısa bir süre sonra aradığınız şeyi buluyorsunuz. Masayaz yöneliyorsunuz ve bulduğunuz hazineyi masanın parıltılı yüzeyine yayıyorsunuz. Şimdi oturun, istediğiniz kadar zamanınız var. Burası sessiz, kimse rahatsız etmez sizi. Okumayı bitirdiğinizde sayfaları tekrar birleştirip klasörü bağlayın ve rafa geri koyun. Şimdi tekrar odayı kolaçan ediyorsunuz, bakışlarınız belli belirsiz ışıldayan ciltlere takılıyor ve sonra, burada bulunan hiçbir şeye bir dahaki ziyaretinize kadar dokunulmayacağını bilinciyle kapıyı ardınızdan kapatıyorsunuz. Çünkü biliyorsunuz ki, siz içeride değilseniz hiç kimse giremez buraya.

1900 yılından kısa bir süre sonra inşa edilmiş ve çalışanların “üst kattaki küçük oda” dediği Drenth Arşivi’ndeki bu oda gibi bir belleğe sahip olmak herkesin içtenlikle özlemini çektiği bir şey değil belki de. Ama bir anlığına kendinizi orada hayal edin: Öyle bir bellek ki, içindeki anılar uygun iklim koşullarında, tozlanmadan korunuyor, her şey asitsiz ağartılmış kâğıtlara, arama kolaylığı sağlayan bir sistemle kaydedilmiş ve en önemlisi, elli yıl, altmış yıl bakılmayan dosyalar bile hiç zarar görmeden tekrar ortaya çıkabiliyor. Anılarının güvende olduğu ideal bir belleği kim istemez ki?

Belleğimiz hakkında metaforlarla düşünürüz – başka türlü mümkün değil. Platon belleği, üzerine anılarımızın kalıbının çıkarıldığı balmumu tabletlere benzetir ki, “intiba”, “izlenim” gibi sözcüklerin kaynağı da budur. Daha sonraki düşünürler yeni yorumlarla farklı farklı şekillere sokmakla birlikte, tablet metaforuna sadık kaldılar. Sonra balmumu tabletin yerini papirüs ya da parşömen aldı. Anılar elyazmalarıyla kitaplaştırıldı. Başka metaforlarda

bellek, kâh bilgilerin depolandığı kütüphane ya da arşiv gibi, kâh malların saklandığı şarap mahzeni ya da ambar gibi depolama alanlarıydı. Nörologlar ve psikologlar 19. yüzyılda belleği yeni bilgi saklama teknolojilerinin kavramlarıyla betimlemeye başladı: 1839 yılını takiben “görsel bellek” girdi devreye ve tıpkı fonograf (1877) ve film (1895) gibi dönemin bellek kuramlarını etkiledi. Psikologlar da aynı yoldan ilerledi: Bellek önce hologram olmak zorundaydı, sonunda da bilgisayar. Balmumu tablet ve sabit disk arasındaki zamanda değişen ne olursa olsun, bellek hakkındaki düşüncelerimiz hâlâ daha bu metaforların koyduğu sınırlar boyunca ürkek ürkek dolaşüyor.¹

Bütün bu metaforların ortak özelliği muhafaza etmek, biriktirmek ve kaydetmek edimlerini temsil etmeleri. Bellek metaforları temelde arşivleri sembolize eder, belleğin bir şeyleri, mümkünse hiç bozulmadan ve eksiksiz olarak koruyabildiğini söylerler bize. İşte zaten sorun da, bu düşüncenin kulağa son derece mantıklı gelmesiyle başlıyor. Çünkü aslında bellek bütünüyle *unutma* ediminin kontrolündedir.

Dünyaya geldiğimiz andan itibaren unutmaya başlarız. Öncelikle algı uyarılarını işleme tabi tutan beş “duyusal kayıt defterimiz” (eskiden “aşırı-kısa süreli kayıt” denirdi) bunları muhafaza etmeye eğilimlidir. Zamanında aktarılmayan şeyler, yok olur. Bunların arasında, günümüze değin en ayrıntılı biçimde araştırılan, “görsel duyuların” kaydıdır. Amerikalı psikolog Sperling 1960 yılında “ikonik belleğin” görsel uyaranları saniyenin sadece çok küçük bir bölümü süresince saklayabildiğini tespit etti.² Sperling deneklerine 50 milisaniye gibi kısa bir süreyle her birinde dört harf bulunan üç sıra, yani on iki harf göstermiş ve sonra birinci, ikinci ya da üçüncü sıradaki harfleri söylemelerini istemişti. Denekler ortalama olarak dört harften üçünü hatırlayabildiler. Demek ki görüntü (“ikon”) gösterildikten çok kısa bir süre sonra neredeyse tamamen ulaşılabilir durumdaydı. Ancak bu, Sperling, harfleri göstermesini takip eden dörtte bir saniye içinde hangi

1 D. Draaisma, *De metaforenmaschine. Een geschiedenis van het geheugen*, Groningen 1995. *Metafor Makinesi. Belleğin Tarihi* (çeviri: von. V. Kiefer), Darmstadt 1999.

2 G. Sperling, “The information available in brief visual presentations”, *Psychological Monographs: General and Applied*, 74 (1960), 11, 1-29.

sıradaki harfleri hatırlamaları gerektiğini söylediği için mümkün olmuştu. Çok kısa bir süreliğine olsa da daha fazla beklediğinde görüntü siliniyordu. Birinci sıradaki harfleri sorduktan sonra, ikinci ve üçüncü sıradakiler sorulduğunda da bilgi kaybolmuş oluyordu: Birinci sırayı hatırlamak için gerekli birkaç saniyede, diğerleri yok oluyordu.

Ses belleğimiz (*echo-box*) uyaranları biraz daha uzun muhafaza etse de, hızla silme işlemi aslında diğer bütün algı kayıtları için geçerli. Duyusal bilgilerin kesintisiz işleme tabi tutulması için uyaranların kaydedilmesi gerekir. Görüntünün kısa bir süreliğine “durması” algımızın her göz kırpmamızda belleğimizden yok ol-mamasını sağlar. Bu sayede, bir sinema filminin esasını oluşturan saniyede 24 kareyi hareket olarak görürüz. Ancak “silme” de kaçınılmazdır. Bir bilgi gerektiğinden biraz daha uzun süre muha-faza edilirse kendini takip eden uyaranlarla karışır. Silmenin, yani unutmanın devreye girmemesi iyi bir belleğe işaret etmediği gibi, giderek artan bir karmaşaya sebebiyet verir.

Duyu organlarımız bize bir şey mi anlatmak istiyor? Hızla silme edimi, arşiv veya bilgisayar gibi metaforlarda idealize edilen görüşün karşıtıdır: Duyusal bellek için unutmak bir kusur değil, onun işlevinin ön koşuludur. Burada sorulması gereken, unutma ediminin başka bellek biçimlerinde de böylesine merkezi bir öne-mi haiz olup olmadığı. Bu soruyu en iyi nasıl formüle edebiliriz? Söyle belki: *Ne suretle unutuyoruz, niçin unutuyoruz?* Nörolojik ve fizyolojik bağlantılarımıza mı mahkûmuz, yoksa bizim de, tek bir sözcük de olsa, söylemeye hakkımız var mı? Bellek metaforları ne kadar faydalı olsa da, belleğe dair tasavvurumuzu unutma edi-minden saptırıyorlar. Belki de unutma edimi üzerine kuramların sık sık olumsuz isnatlara saplanıp kalmasının nedenlerinden biri de budur.

Bu olumsuzluklar dil düzeyinde başlıyor: Hatırlama edimi üzerine kelime oyunları yaratıcı ve anlaşılırdır. Unutmanın dili ise daha ziyade yetersizdir.

Bunu anlamak için deneyimlerimizi muhafaza etmeyi başaran bellek metaforlarıyla unutma edimine dair metaforlar arasındaki tezada bakalım. İlk kategorinin belli bir cazibesi vardır: Yazı kül-tür tarihimizin en önemli buluşudur belki de. Arşivler ve kütüp-

haneler saygın kurumlardır. Bellek manastır, tiyatro ve saraylara benzetilmiştir. Psikoloji bilimi bellek metaforu olarak her zaman en son ve en saygın kaydetme teknolojilerini seçmiştir. Oysa unutmam edimini anlatan metaforları hatırlama edimini anlatanlarla karşılaştıran biri –örneğin elek ve fotoğrafı karşılaştıran biri– dil imgelerinde ifadesini bulan dokunaklı ama bir o kadar da gerçekçi bir değerlendirme yapmış olur. Öte yandan, unutmam edimi metaforları beceriksizce tersine çevrilmiş hatırlama metaforlarından ibarettir. Bir şeyi unuttuğumuzda, mürekkebi soldu, parşömendeki metin yok oldu, “delete” tuşuna basıldı ya da bilgi sabit diskte yer almıyor deriz. Unutmak hiçbir zaman silmekten, üstünü çizmekten ya da basitçe yok olmaktan fazlası olamamıştır.

Metaforların bu şekilde ters yüz edilmesi, hatırlama ve unutmamanın birbirlerini karşılıklı dışlayan, karşıt edimler olduğu düşüncesini beslemiştir. Hatırladığımız bir şeyi unutmamış olduğumuz, unuttuğumuz bir şeyi de hatırlayamıyor olduğumuz çok açıktır. Unutmak hatırlamanın önüne koyulan bir eksi işaretidir. Ancak bu da, kendi metaforlarımızın gözlerimizi kamaştırmasından başka bir şey değil. Gerçekte unutmak, hamurdaki maya gibi hatırlamadan ayrı tutulamaz, onun bir parçasıdır. Bir şeyi “ilk” haliyle hatırlıyor olmamız, sonraki tekrarlarını unuttuğumuzu gösterir bize. Hatırladığımız bir avuç dolusu rüya, belki uyandıktan hemen sonra hatırladığımız ama sonra buharlaşıp yok olan yüzlerce rüyaya işaret eder. İnsan yüzleri konusunda çok güçlü bir belleğe sahip olanların bile, bu yüzlere ait *hikâyelere* dair bellekleri zayıftır. Elimizi vicdanımıza koyalım: Birlikte yaşadığı insanların on yıl önceki hallerini –fotoğraflara bakmaksızın– hatırladığını kim iddia edebilir? Hatırlamayı ve unutmayı bu kadar kesin olarak birbirinden ayırdığımıza göre, geçmişte yaşanan ve bugün ilk halinden farklı hatırladığımızdan emin olduğumuz bir olayı nereye gizlemiş olabiliriz? Hatırlamak ve unutmak arasındaki ilişki daha çok bir biçimin iki farklı profilden görünümü gibidir: İstersek birini, istersek diğerini görürüz.

Son üç yıldır hatırlama edimini unutmam edimiyle etkileşimi içinde anlamaya çalışıyorum. Bellekle ilgili öne sürülen en zor sorular unutmam edimiyle bağlantılı gibi görünüyor. Neden bellek alıştırmaları var da unutmam teknikleri diye bir şey yok acaba?

Olsaydı da şayet, tavsiye edilecek bir şey olur muydu böylesi teknikler? Bastırılmış anıların kaderi nedir? Ya da nerededir bu anılar? “Bastırmak” diye bir şey var mı gerçekten de? Portreler ve fotoğraflar neden anıların önüne geçer? Neden rüya belleğimiz bu kadar kötü? Neden bir iş arkadaşınız sizin bir fikrinizi hatırlar ama o fikrin sizin olduğunu unuttur? Beynimizin yaşadığımız her şeyle ilgili bir iz oluşturduğu fikri, yani mutlak bellek varsayımı neden bu kadar cazip? Korsakov sendromlu biri profesyonel uzmanlık alanına dair bilgileri hatırlarken neden beş dakika önce yaptıklarını unutuyor? İnsan yüzlerini tanımayan birinin beyinde aksayan şey nedir?

Bir psikolog 2007 yılında bilimsel yazılarda toplam kaç tür bellekten söz edildiğini belirlemeye karar verdi³ ve sonuçta 256 sayısına ulaştı. Acaba unutmanın da bu kadar çok türü var mı?

Unutma ediminin bu kitapta ele alacağımız veçheleri üzerine düşünürken, ilk etapta otobiyografik belleği, yani kişisel olayları kaydetmeye çalışan ve bunu başaramayınca bütün dikkatimizi yönelttiğimiz, hatta bizi düpedüz kaygılandıran belleği ele almayı kararlaştırdım. Böylelikle kitabın ilk bölümünü de belirlemiş oldum. Yaşamımız boyunca daha çok şeyler unutacağız, ama bir daha doğumumuzu takip eden ilk iki-üç yıldaki kadar karmaşık bir unutma süreci yaşanmayacak. İlk anılarımızda unutmanın özel bir yeri vardır, unutma eylemi bu anıları sarıp sarmalar ve daha dikkatli baktığımızda, ilk anılarımızda ileride daha çok unutmamıza neden olacak unutma süreçlerinin tohumlarını görürüz. İlk anılarımızdan öğrendiğimiz, dilin ve ben-bilincinin gelişmesinin belleğe az da olsa yardımcı olduğu ama bir taraftan da ilk anılara ulaşmayı engellediğidir. Önümüzdeki kapı, ancak ardımızdaki kapı kapandığında açılır.

Rüyalar ise arkalarındaki kapıları hemen kapatır (bkz. s. 43).

Rüya belleğimiz gayet zayıf. Tıpkı ilk anılarımız gibi rüyalarımızı unutmuyor olmamız da belleğin işlevini aydınlayabilecek bir durum. Uyandığımızda –şansımız yaver giderse– rüyaların son sahnelerini hatırlarız ve geriye dönük zahmetli bir yeniden üretme

3 E. Tulving, “Are there 256 different kinds of memory?” J.S. Nairne (yay. haz.), *The foundation of remembering. Essays in honor of Henry L. Roediger, III*, New York/Hove 2007, s. 39-52.

çalışması başlar. Sondan bir önceki sahnede ne vardı? Ondan önce ne olmuştu? Belleğimiz geriye dönük bir kronoloji oluşturmakta takip etmekte neden bu kadar zorlanıyor? Rüyaların uçuculuğunun nedenlerine bakmak bize onlar hakkında ne gösterebilir?

Bu kitapta işlenecek temaların seçimine etki eden ikinci bir nokta da unutmanın patolojik tezahürleri sayesinde belleğin süreçleriyle ilgili şaşırtıcı bilgilere ulaşılabileceğini göstermekti. Henry Molaison 1953 yılında henüz 27 yaşındayken epilepsi krizlerinin denetlenebilmesi için kritik bir beyin ameliyatı geçirmişti (s. 71). Sonuç korkunçtu: Ameliyatta hipokampusu kafatasının iki tarafından kesilerek çıkarılan Henry artık hiçbir anı oluşturamıyordu. Hayatının geri kalan kısmını yarım dakika bile sürmeyen biteviye bir *Şimdi* içinde geçirdi. Ama tam da bu araz onu bellek deneyleri için bulunmaz bir kobaya çevirmişti. “Henry M.” olarak yaptığı kariyer yarım yüzyıl sürdü ve onu savaş sonrası nöropsikoloji araştırmalarının en ünlü deneği yaptı. Henry 2008 yılının Aralık ayında öldü. “Henry M.’nin anısına” başlıklı bölümde ona denek olmanın ötesinde hak ettiği değeri vermeye çalışacağız.

Asker S. ise savaş sonrasının aynı nöropsikolojik bilimsel yazınında sadece bir dipnot olabildi (s. 91). 1944 yılının Mart ayında Alman cephesinde başına isabet eden bir bombayla beynin oksipital lobunda ağır bir hasar oluşmuştu. Sonuç çok özel bir beyin arazıydı: S. artık insan yüzlerini aklında tutamıyor ya da tanıdığı yüzleri hatırlayamıyordu. Sokakta annesine rastladığında geçip gidiyor, aynadaki görüntüsünün kime ait olduğuna karar veremiyordu. 1947 yılında Asker S. vakasına ‘prosopagnozi’ (yüz körlüğü) teşhisi kondu. Son yıllarda bu hastalığın kalıtsal bir türünün de olduğu ve sanılandan daha sık rastlandığı anlaşılmıştır.

Sergey Korsakov’un adıyla anılan sendromdaki beyin arazi unutmanın en kapsamlı biçimlerinden biri (s. 102). Bu hastalıkta bellek yitimi her *iki* zaman ekseni boyunca gerçekleşiyor: Geçmişin büyük bir bölümü siliniyor ama gelecek de bu durumdan nasibini alıyor çünkü yeni yaşananlar da artık iz bırakamıyor. Hasta bu handikapı sessiz sedasız kabullense de, engelli birine dönüşüyor. Çünkü şikâyet edebileceği bir nedeni dahi hatırlayamıyor. Uzun süre Korsakov hastalarının semantik –yani olgular ve anlamlarla ilgili– belleklerini muhafaza ettikleri düşünüldü.

Ancak –bilim insanı değil, bir Korsakov hastası olan– Profesör Z.’nin deneyleri bu savı çürüttü. Profesör Z. hastalığı akut olarak başlamadan önce özgeçmişini kaleme almıştı. Böylece bir zamanlar belleğinde bulunduğundan emin olunan malzemeyi test etmek mümkün olmuştu. Yapılan testler sonunda ortaya çıktı ki, semantik bellekte de boşluklar vardı ve kendisine yöneltilen sorular yakın geçmişle ilgili olduğunda bu boşluk giderek büyüyordu. Bellekteki bu boşluklar Korsakov sendromunun gelişme sürecini ele veriyordu: Yumuşak bir eğim ve bunu takiben dik bir uçurum.

Henry M., Asker S. ve Profesör Z. sağlıklı olduğumuz sürece deneyimleyemeyeceğimiz bir tür unutmadan mustarıptı. Ancak öte yandan patolojik bir bellek kaybı olmayan unutma edimi de bellekteki süreçleri anlamamıza yardımcı olmuştur. Geçtiğimiz 20 yılda kriptomnezi (yani başka birinden duyduğumuz ya da bir yerde okuduğumuz sonradan ortaya çıkan bir düşüncenin kendimize ait olduğunu sanmamız) deneysel olarak tanımlanmaya çalışıldı (s. 114). Bu, biraz masumane ifadesiyle, “bilinçdışı bir intihalin” gerekçesi olabilir. Kriptomneziyi laboratuvar koşullarında hafif bir manipülasyonla kolayca ortaya çıkarmak mümkün değil. İşin püf noktası belli bir anda hatırlamayı, anıların yok olmasının önüne geçecek ancak anı olduklarının da bilincine varılmayacak miktarda unutmayla bir araya getirmektir.

Üçüncü bir düşünce de bugün unutma edimi hakkındaki düşüncelerimizin kaynaklarını gösterme çabasıydı. Günümüzde pek çok kişinin desteklediği, yaşadığımız her şeyin beynimizde kalıcı izler bıraktığı teorisinin kökeninde 20. yüzyılın 30’lu yıllarında yapılan nörolojik deneylerin kalıntılarına rastlıyoruz (s. 181). Günümüzde “bastırma” ile ilgili düşüncelerimizin temelinde Freud’un 1895’den sonra formülleştirdiği görüşler yer alır. Travmaların hâlâ “üzeri örtülüyor” ve hâlâ bilinçdışından etki ederek musibetlere yol açıyorlar. “Yeniden keşfedilen anılar” gibi son dönem tartışmalarda ilk kez psikanalizin dile getirdiği ve yüz yılı aşkın süredir unutmayla ilgili düşüncelerimize damgasını vuran metaforlar kullanılıyor. Daha eskiye de gidebiliriz: Beynin bir kısmının diğer kısmında olanlardan haberdar olmadığı, Freud’dan çok önce, kendi halinde bir aile doktoru olan Londralı Arthur Wigan tarafından dile getirilmişti (s. 123). Wigan 1844

yılında beynin sağ ve sol lobunun ayrı birer bilinç ve belleği olduğunu açıkladı. Yaşadığı çağda kuramına itibar eden çıkmadı çıkmasına ama bugün kendisine haksızlık edildiğini söylemek için geçerli gerekçelerimiz var. Kendini “nörolojinin Galileo’su” olarak gören Wigan’ın iki beyinle ilgili söylediklerini, yarım yüzyıl sonra Freud zihnimizin bilinç ve bilinçdışı bölümlerinin ilişkisinden çıkarsayacaktı.

Kitaba girecek konuların seçiminde en önemli düşünce ise, unutma üzerine düşünürken, anılarımızdan beklentilerimizin ve endişelerimizin ortaya çıktığını göstermekti. Anıların sonradan değişmek gibi tatsız bir özellikleri vardır. Bazen bunun için ekstra bir çaba da gerekmez. Bir kişi hakkında bir şey duyarız ve yeni duyduklarımız o kişiyle ilgili anılarımızı hemen başka türlü algılamamıza neden olur. Ya da bir süre –şu ya da bu şekilde– aldatıldığımız çıkar ortaya. Bu durumda anılarımızın geçmişin yeni uyarlamasına birbiri ardı sıra nasıl eklemelendiğini ve uyum sağladığını izlemekten başka çaremiz kalmaz. Oysa sevdiğimiz anıları muhafaza etmek isteriz. Hatta onlara bir güvenlik kodu vermek isteriz: *Read only* (“salt okunur”). Ama hayat bazen belleğimize yeni anılar ekler ve bu yeni anılar var olan anılarda değişikliklere yol açar. Macar yazar Péter Esterházy 2000 yılında gizli servis arşivlerinden gençlik yıllarında düşündüğünden bambaşka bir gerçeklik içinde yaşadığını acı bir şekilde öğrenmişti (s. 203). Yazar *Düzeltilmiş Baskı* adını verdiği kitapta sevgili gençlik anılarına yeni ve kısmen utanç verici yorumlar eklemek zorunda kalmıştı. Bu da bir tür unutma: Anılarının bir zamanlar bizim için sahip olduğu anlama bir daha ulaşamamak.

Fotoğraf gibi, büyük bir tutkuyla unutmaya karşı duran başka bir teknik herhalde yoktur (s. 203). Bellekle ilişkisinde böylesine paradokslar içeren başka bir teknik de yok. Unutulmaz anlar en severek fotoğrafladığımız anlardır. Herhalde unutulmaz olanı da unutabileceğimiz bilinciyle yapıyoruz bunu. Fotoğrafın belleğimize destek olmasını umarız ve bu görüntülerin er ya da geç anılarımızın yerini almaya başladığını fark ederiz. Özellikle portre fotoğrafları için geçerlidir bu. Belleğimiz neden hem fotoğrafı, hem de anıyı birlikte muhafaza edemiyor? Fotoğraf “belleğin aynası” olarak tanımlanmıştır tanımlanmasına ama bu kadar çok şeyi

unutmamıza neden olan bir belleğin yardımcısından ne beklentimiz olabilir ki?

Belleğin itaatsizliği, unutma ediminde iki şekilde ortaya çıkar. Unutma tekniği diye bir şey yoktur. Yunanlılardan miras bir bellek sanatımız var (Latincesi: *ars memoriae*) ama bilinçli olarak unutmak için kullanabileceğimiz bir unutma sanatımız (*ars oblivionis*) yok. Maalesef bunun tersi de, yani unutmaya karşı bir güvencemiz de yok. Bir şeyi unutmamız ya da unutmamamız bize değil, belleğimize bağlı. Unutma tekniği olarak adlandıracağımız bir şey düşünce deneyi olarak var: 2004 yapımı *Sil Baştan*'da (*Eternal Sunshine of the Spotless Mind*) başkahraman mutsuz bir aşk hikâyesinin anılarını sildirmek için Lacuna isimli modern bir bilgisayar şirketine başvurur. Aynı düşünce deneyine 1976'da yazılan *Unutmanın El Kitabı* adlı hikâyenin kahramanı Bay Bommel'de de rastlıyoruz. Marten Toonder bu hikâyede unutmaya dair kısa ve bilge bir felsefe sunuyor bize (s. 243). Bommel hikâyesinde bu unutma tekniğinin bir "kara büyü profesörü" tarafından icat edilmiş olması, bizi rahatsız eden anıları sildirmenin ne kadar iyi olacağını düşünmemiz gerektiğini ima ediyor.

Unutmama hedefi hayatını kaybetmiş sevdiklerimiz söz konusu olduğunda yoğun bir özleme dönüşüyor. Bütün anılarımız içinde en çok bu türden olanları unutmayı engelleyerek saklamak isteriz. Taziye mektuplarında söz verdiğimiz buna ya da kendi anılarımızda ant içeriz. Bunun tersi de geçerli: Hayatımız sona erdiğinde ailemizin ve dostlarımızın anılarında yaşamaya devam etmeyi umarız. Anılardan yok olmak şimdiye değin hep "ikinci ölüm" olarak adlandırılmıştır. Terör Dönemi'ne (1793-1794) ait bir veda mektupları seçkisinde ertesi gün öleceğini bilen insanların sevenleri tarafından unutulmayacaklarını umarak teselli bulduklarını okuyoruz.

Unutmanın Kitabı'nda ağırlıklı olarak nörologlar, psikiyatrlar, psikologlar ve bellek üzerine çalışan başka disiplinlerin temsilcileri söz alıyor. Bu uzmanların "nasıl" ve "niçin" unuttuğumuz gibi sorulara yanıt verdiklerini düşünsek bile, bellek üzerine bilimsel bilgimizle kendi deneyimlerimiz arasında ciddi bir boşluk var. İşte bilim ve öz-gözlem arasındaki bu tarafsız bölgede, bizi kendi hatırlama ve unutma edimlerimiz üzerine düşünmeye zorlayan sorular

yükseliyor. İsviçreli yazar Max Frisch elli beşinci ve altmışıncı yaşları arasında kaleme aldığı günlüklerinde zaman zaman can sıkıcı sorular listesi yapar.⁴ Frisch'in listesinin bizi teşvik ettiği tatsız sorularla *Unutmanın Kitabı*'nı bitiriyoruz (s. 274). Frisch bu soruların bir tekini bile kendi yanıtlamamıştır. Ben de büyük bir mutlulukla onun izinden gittim.

4 Bu sorular önce *Günlükler 1966-1971* adlı kitapta yayımlanmış, daha sonra müstakil olarak basılmıştır: Max Frisch, *Fragebogen*, Frankfurt am Main 1992. Bu sorulardan bir seçkiyi Marcel Möring yayına hazırlamıştır: "M. Frisch, *Lastige vragen*" (düzelti: H. Horn), Amsterdam 1992.